

Manlighet i krigets fält

En studie av manlighet inom officerskåren under finska kriget 1808 – 1809

Militärhistoria påbyggnadskurs HT17

Författare: Daniel Murberg

Handledare: Lars Garpenhag

Examinator: Maria Gussarsson

1. Introduktion	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Frågeställning och syfte	3
1.3 Disposition	5
2. Tidigare forskning	5
2.1 Manlighetsideal	5
2.2 Manlighet inom militära homosociala gemenskaper	7
3. Teoretiskt ramverk	11
3.1 Hegemonisk manlighet	11
3.2 Homosocialitet	12
4. Tillvägagångssätt	13
4.1 Metodval	13
4.3 Operationalisering	15
4.3.1 Manlighet som analytisk kategori	15
4.3.2 Analysfrågor	16
4.2 Avgränsning och material	17
5. Undersökning	19
5.1 Manliga föreställningar	19
5.1.1 Föreställningar om det manliga idealet som officer	19
5.1.2 Manliga motsatser	23
5.1.3 Självbehärskningsidealet	25
5.1.3.1 Tårar	25
5.1.3.2 Alkohol	27
5.2 Den homosociala gemenskapen	29
5.2.1 Den manliga gemenskapen mellan officerare och manskap	29
5.2.2 Vägen till officersgemenskapen	32
6. Avslutning	34
6.1 Slutsats	34
6.2 Vidare forskning	36
7. Referenser	38
7.1 Litteratur	38
7.2 Källmaterial	39

1. Introduktion

1.1 Bakgrund

Under det sena 1700-talet trädde Europa in i en orolig tid av revolutioner och krig som skulle förändra bilden av både människan och samhället. Denna oroliga tid kom i allra högsta grad att avspeglas på Sverige som mellan åren 1788 och 1814 utkämpade fyra krig, dessa brukar även benämnas som de sista krigen som Sverige deltog i. Finska kriget 1808 – 1809 var det sista på svensk mark där den svenska dödssiffran tros ha uppgått till 7 000 personer. Ett krig där Sverige förlorade en tredjedel av landet och en fjärdedel av sin befolkning.¹ Martin Hårdstedt menar att denna turbulenta period i Europa är jämförbar med världskrigen under 1900-talet och Sovjets fall.²

Maria Sjöberg menar att krigen och militären runt sekelskiftet 1800 var männens arena.³ Detta innebar också att militären nästan enbart bestod av män, det vill säga en homosocial miljö.⁴ Under 1600-talet var det fortfarande naturligt att ha kvinnor på fält. Det skedde senare en succesiv förändring där det normala blev att kvinnorna hölls hemma. Sjöberg menar att denna förändring kan knytas till de föreställningar som fanns om både män och kvinnor. Från att ha sett könen som olika i vissa bemärkelser under 1600-talet sågs de under 1800-talet som varandras kompletta motsatser.⁵

De första årtiondena av 1800-talet blev, som George L Mosse uttrycker det, födelsen av den ”moderna maskulina stereotypen”. Enligt David Tjeder reviderade den nya framväxande medelklassen de äldre aristokratiska idealen under sekelskiftet 1800. Detta blev avgörande för ett nytt medelklassideal som var grundat på manlig självkontroll, mod och orubblighet, vilket

¹ Hårdstedt, Martin, *Om krigets förutsättningar: den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808-09*, s.66

² Hårdstedt, Martin, *Finska kriget 1808-1809*, Prisma, Stockholm, 2006, s. 13

³ Sjöberg, Maria, *Kvinnor i fält: 1550-1850*, Gidlunds, Möklinta, 2008, s.21

⁴ Homosocial innebär att umgänget är bara av ena könet. Mer ingående om teoretiseringen kring homosocialitet i avsnitt 3.2

⁵ Sjöberg, Maria, 'Stora nordiska kriget i en dagbok och ett brev: homosocialitet och hushåll i den Svenska armén', *Historisk tidskrift (Stockholm)*., 2008(128):3, s. [367]-388, 2008, s.368

utgjorde en allt tydligare dikotomi mellan den kvinnliga och manliga sfären i samhället.⁶ Manliga föreställningar såsom heroism och mod ställdes i motsats till passion och svaghet som förknippades med kvinnlighet.⁷ Dessa manliga ideal var framför allt starkt förankrade i den militärt institutionella organisationen.

Sjöberg menar att eftersom kriget och militären var en sfär starkt förknippat med manlighet har det också blivit männens historia. Hon uttrycker det som att de manliga krigets aktörer ”skildras ofta som om dessa män varit könlösa [...] rätt och slätt människor, de allmängiltiga och normala”⁸. De egentliga sociala förhållanden på fält har hamnat i bakgrunden av föreställda manlighetsideal såsom mod och tapperhet, där uppfattningen om rationalitet framför allt har präglat historieskrivningen. Maria Sjöberg skriver att ”hur idealen samexisterade med den fruktan och dödsångest som de stridande männen kan ha upplevt på slagfälten är till exempel ännu höljt i dunkel.”⁹

1.2 Frågeställning och syfte

Vad som utgör samtidens manlighetsideal är aldrig konstant utan är i ständig förändring. Detta kan ses i Esbjörn Larssons studie om 1800-talets officersutbildning *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning*, där han påvisar utbildningens roll i reproduktionen av samtida manliga ideal och livsstilar inom officerskåren. Larsson visar bland annat på den viktiga betydelsen av kadettutbildningen på Karlberg för manlighetsfostran av blivande officerare, en utbildning där pojkar skulle bli män. Utbildningen var starkt förankrad i den rådande uppfattningen om ett samtida manligt officersideal. Larsson menar att den manlighetskultur som fanns inom kadettkåren i stora drag avspeglades av rådande manlighetsideal för medelklassen i samhället.¹⁰ Manlighet reproducerades bland annat genom pennalism och handlingar av elever som var föreställda som manliga, såsom att dricka punsch och röka cigarr.¹¹ Många av kadetteleverna på Karlberg tjänstgjorde efter sin utbildning som

⁶ Tjeder, David (1999). Konsten att blifva herre öfver hvarje lidelse: den ständigt hotade manligheten. *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv / redaktör: Anne Marie Berggren*. S. 177–196, 1999, s.189

⁷ Ekenstam, *Rädd att falla: gråtens och mansbildens sammanflätade historia*, s.168

⁸ Sjöberg, Maria, *Stora nordiska kriget i en dagbok och ett brev: homosocialitet och hushåll i den Svenska armén*, s.368

⁹ Ibid, s.367

¹⁰ Larsson Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, s.325

¹¹ Ibid, s.255

officerare i flera krig i slutet av 1700- och början på 1800-talet. Officersutbildningarna runt om i Sverige satte en stark prägel på samtidens officersideal.¹² Larssons resultat påvisar hur manlighet reproducerades inom en militär homosocial gemenskap genom sociala praktiker och relationer under fredstid.

I motsats till Larssons beskrivning av manlighetsideal inom en militär homosocial miljö under fredstid undersöker Hugo Nordland i sin avhandling *Känslor i krig: Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814* emotionella strategier för att hantera lidande hos officerare under de krig Sverige utkämpade mellan 1788 och 1814.¹³ Kriget kom att utgöra en arena för påtagliga känslor som hemlängtan, rädsla för att dö och oro. Samtidigt fanns det föreställningar och normer om hur officerare bör uttrycka sig. Han menar att ”risken att bli stigmatiserad, sedd som omanlig eller ärelös gjorde att stå ut med hemlängtan till det minst onda alternativet”¹⁴. Han uttrycker det som att ”kriget som fenomen ställer tillvaron på sin spets och tvingar fram existentiella resonemang och ställningstaganden hos människor som annars inte kommit upp till ytan”.¹⁵ Beskrivningen som Nordland ger kan därmed ses som att kriget utgjorde en barriär mellan ideal och hanteringen av uppkomna känslor.

Nordlands forskning om krigets påverkan på de sociala förhållanden, samt Larssons resultat om hur manlighet reproducerades inom homosociala officersutbildningen ligger till grund för den föreliggande studiens syfte. Det övergripande syftet med denna uppsats är därmed att undersöka hur manlighet reproducerades under krig, det vill säga hur officerare genom sociala praktiker förhöll sig till samt framställde föreställningar om manlighet under krigets svåra förhållanden. För att studiens syfte ska uppnås kommer den att begränsas till att endast undersöka officerskåren under finska kriget 1808 - 1809. Den ökade institutionaliseringen under 1700-talet odlade och etablerade ett officersideal vilket möjliggör för att analysera i termer av ett enhetligt manligt officersideal.¹⁶ Reawyn Connells manlighetsbegrepp *hegemonisk manlighet* och begreppet *homosocialitet* kommer tillämpas för att undersöka hur manligheten reproducerades inom officerskåren under finska kriget. Dessa valda teoretiska

¹² Nordland Hugo, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, 2015, s.74

¹³ Ibid, s.240

¹⁴ Ibid, s.241

¹⁵ Ibid, s.18

¹⁶ Ibid, s. 67

begrepp söker förklara hur manlighet reproduceras både genom yttre samhälleliga faktorer samt inre sociala relationer män emellan inom militären. Med andra ord konstrueras manlighet *relationellt* gentemot det som anses vara omanligt. För att undersöka på vilket sätt manlighet reproduceras under krigsförhållanden har följande frågeställning formulerats:

❖ *Hur reproduceras manlighet inom officersskåren under finska kriget 1808 - 1809?*

Studien syftar därmed att undersöka de sociala praktiker, det vill säga hur människor talar, handlar och tänker, vilket är det som reproducerar och upprätthåller skiljelinjen mellan det manliga och omanliga.¹⁷ Undersökningen kommer utföras genom att studera och granska brev och dagböcker skrivna av personer under finska kriget inom militären som hade koppling till officersskåren.

1.3 Disposition

Följande kapitel kommer presentera tidigare forskning som kommer delas in i två olika delar, där den första behandlar tidigare forskning kring manlighetsideal under början på 1800-talet. Den andra delen behandlar litteratur som studerat manlighet inom militären. Därefter presenteras det teoretiska ramverket – först teoretiseringen kring hegemonisk manlighet och sedan homosocialitet. I avsnitt 4 beskrivs studiens tillvägagångssätt där metod, material och operationalisering presenteras. Sedan i avsnitt 5 följer analysen som är tudelad mellan manliga uttryck samt hur dessa reproduceras inom den homosociala gemenskapen. Avslutningsvis i avsnitt 6 följer en slutsats som syftar till att besvara studiens frågeställning, samt förslag på vidare forskning.

2. Tidigare forskning

2.1 Manlighetsideal

För att kunna studera hur manlighet reproduceras är en viktig utgångspunkt rådande manlighetsideal för samtiden. En av författarna som bidragit mest till forskningen om historiska manlighetsideal inom Norden är David Tjeder. Han har bland annat i sin bok *The*

¹⁷ Bird R. Sharon, *Welcome to the Men's Club: Homosociality and the Maintenance of Hegemonic Masculinity*, 1996, s.121

Power of Character: Middle-class Masculinities 1800 - 1900 undersökt manliga ideal inom svensk medelklass under 1800-talet, främst genom studier av rådgivningsböcker och biografier.¹⁸ Som föregående avsnitt visar så avspeglade sig kadettkårens manlighetsfostran framför allt av medelklassidealet. Därför fyller både periodiseringen och den studerande samhällsklassen således en viktig funktion i föreliggande uppsats om officerskåren.

Under 1800-talet kom uppkom nya föreställningar om manlighet och Tjeder belyser framförallt begreppen *karaktär* och *passion* som centrala för tiden. Karaktär var ett önskat personlighetsdrag som män kunde uppnå genom självbehärskning. Tjeder uttrycker det som ”att finna rätt manlighet var att själv skapa sig en manlig karaktär”.

Passioner under 1800-talet förknippades med starka känslor såsom rädsla, ilska, lust och kärlek.¹⁹ Det manliga idealet var centralt gällande passion där det framförallt handlade om att kunna kontrollera, disciplinera och stävja dessa. Den sanna manligheten fanns inom varje man, men kunde bara uppenbara sig om mannen övervann och behärskade sina passioner. Till skillnad från *drinkaren* eller *spelaren* kunde en riktig man behärska sina passioner.²⁰ Att falla för sina passioner visade på svag karaktär, och sågs därmed som ett tecken på en förlorad manlighet. De som kunde behärska sina passioner ställdes i motsats till de som inte kunde.

I början av 1800-talet var självbehärskning en stark påverkansfaktor för det moderna manlighetsidealet. Claes Ekenstam påvisar i sin forskning hur idealet var en man med självförtroende, styrka och målmedvetenhet och som inte uppvisade några känslor: ”Mer veka och ömma sidor i den manliga identiteten gavs lite utrymme”. Drag såsom heroism och mod ställdes i motsats till kvinnligt kodade motsatser som ansågs vara passion och svaghet. Han exemplifierar detta med manlig gråt, som har förmedlat olika uttryck beroende på både sammanhang och samhällsklass. Under 1800-talet var känslsamheten något som förknippades med kvinnliga attribut. Betoningen på självbehärskning skapade därför en föreställning om att tårar blev ett tecken på svaghet. Han menar att det förmågan till självbehärskning kom att utgöra en grund för ett karaktärsdrag som kom att symbolisera ett manlighetsideal för medelklassen under hela 1800-talet.²¹

¹⁸ Tjeder David, *The Power of Character: Middle-class Masculinities 1800 – 1900*, 2003, s.10

¹⁹ *Ibid*, s.39 - 40

²⁰ *Ibid*, s.185

²¹ Ekenstam, *Rädd att falla: gråtens och mansbildens sammanflätade historia*, s.-168-169

Ytterligare uttryck för självbehärskningens roll på manlighetsidealet var tidens syn på bruk av alkohol. Tjeder påvisar hur själva praktiken att dricka ansågs farlig och som ett hot mot manligheten under 1600- och 1700-talet. Detta förändrades under 1800-talet där det var karaktären drinkaren som istället ansågs utgöra en fara mot manligheten och den praktiska handlingen sågs som oproblematiserad. Tjeder skriver att ”drinking and gambling [...] were also imbued with a certain lure, an aura of masculinity”. Han påvisar att inom studentlivet så var alkohol vanligt som slags initieringsrit där nya studenter var tvungna att dricka för att gå med i gemenskapen. Men även för vuxna medelklassmän var alkohol, framför allt punchen, något man gärna skröt om att man drack. Trots att alkohol ansågs utgöra en viktig del inom manligheten fick det inte gå överhand, då det var ett karaktäristiskt drag för drinkaren²². Drinkaren var en person som fallit offer för sina egna passioner, en stereotyp som användes för att beskriva någon som fått sitt liv förstört av alkoholen.²³

2.2 Manlighet inom militära homosociala gemenskaper

Kvinnor och barn utgjorde under en lång tid en stor del av kriget då de var integrerade i hushållssysslorna, ett så kallat hushållssystem, som fyllde flera viktiga funktioner för soldaternas försörjningsproblem. Maria Sjöberg hävdar i sin bok *Kvinnor i Fält* att avvecklingen av hushållssystemet skapade allt tydligare distinktioner mellan det civila och militära, där kvinnor blev en del av hemmet och männen en del av det militära. Under 1600-talet fanns det diskursivt förankrade föreställningar om män och kvinnor som i viss mån skilda, för att sedan successivt reviderades fram till 1800-talet då de sågs som varandras motpoler. Sjöberg menar att föreställningarna mellan man och hustru var en ”hierarkisk ordnad enhet, där mannen var huvud och kvinnan var kropp”.²⁴ Historikern John Tosh uppmärksammar också distinktionen mellan manligt och kvinnligt som växte fram under sekelskiftet. Han menar att mannen som hemmets försörjare var en starkt förankrad föreställning inom manlighetsidealet. Det innebar både att upprätta och upprätthålla hushållet genom sitt yrke, vilket han beskriver som en förutsättning för manlighet.²⁵ Dessa insikter är betydelsefulla för att förstå både hur den homosociala strukturen format sig inom militären

²² Tjeder, *The Power of Character: Middle-class Masculinities 1800 – 1900*, s.290, 110, 10

²³ Ibid, s.289

²⁴ Sjöberg Maria, *Kvinnor i Fält*, 2008, s.184–189

²⁵ Tosh John, *What Should Historians Do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-Century Britain*, s. 185-186

under finska kriget, men även hur föreställningarna av distinktionen mellan man/kvinna upprätthålls genom samhälleliga strukturer.

Föreställningar om hur en man bör vara, och hur dessa föreställningar efterlevs, reproducerar och upprätthåller dessa idealbilder. Esbjörn Larsson har i sin avhandling *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning* tagit utgångspunkt i Tjeders forskning kring manliga ideal. Han skriver om Krigsakademiens centrala roll i manlighetsfostran – där pojkar fostras till män. Larsson påvisar bland annat den centrala rollen som alkoholen hade i den manlighetskultur som odlades inom utbildningen. Det fanns starka föreställningar hos kadetterna att alkohol var förknippat med manlighet och att det ansågs vara en viktig manlig handling.²⁶ Att dricka ansågs vara accepterat så länge det skedde under socialt acceptabla sammanhang²⁷. Däremot, likt vad Tjeder har påvisat, blev drickandet av alkohol problematiskt först när det gick över styr och en blev *drinkaren*. Handlingar såsom förtäring av alkohol och hasardspel är ett upprätthållande av en manlig livsstil, hävdar Larsson. Detta kan ses i det slösaktiga beteende av pengar som många kadetter ägnade sig åt gällande alkoholkonsumtion, spel och i många fall värdshusbesök. Larsson uttrycker att kadetternas konsumtion ”inte ses som meningslöst slöseri, utan som en del i deras försök i att leva upp till bilden av sig själva som vuxna män.”²⁸

Larsson belyser också pennalismens roll i manlighetsfostran inom kadettutbildningen. Den avgörande rollen för det pennalistiska våldet var framför allt den hierarkiska strukturen inom utbildningen.²⁹ De nyantagna eleverna utsattes för förnedrande handlingar av de äldre eleverna, främst i syfte att pröva deras manliga kvalitéer. Det var en del av den homosociala hierarkiska strukturen där de som utsattes för detta med tiden släpptes in i den sociala gemenskapen.³⁰ Han menar att utbildningens organisationsform bidrog till att många av de homosociala strukturerna bevarades och fortgick.³¹ Slutligen drar Larsson slutsatsen att det inte var något specifikt militärt manlighetsideal kadetterna levde efter.³² Han menar snarare

²⁶ Larsson Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. Krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, s.248

²⁷ Ibid, s.246

²⁸ Ibid, s.253-254

²⁹ Ibid, s.276

³⁰ Ibid, s.336

³¹ Ibid, s.302

³² Ibid, s.336

att den manlighet som skapades och reproducerades inom kadettutbildningen låg i linje med det samhälleliga manliga medelklassidealet.

Militärhistorikern Anders Ahlbäck har studerat, likt Larsson, en homosocial manlig militär sluten gemenskap i sin studie *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*. Ahlbäck har riktat in sig på manlighet inom den finska värnpliktsarmén under mellankrigstiden, där han visar att den undersökta armén var en homosocial arena för manligheter avskärmat från civilsamhället. I sin studie analyserar Ahlbäck två uppmärksammade böcker som utkom under 1930-talet, som beskrev två skilda upplevelser av den militära tjänstgöringen under mellankrigstiden i Finland. Han menar att trots att militären var en manlig institution med egna sociala spelregler, var den ”intimt sammanflätad med civilsamhällets politiska och ideologiska förhållanden, inte minst dess könsordning”³³. Ahlbäck menar att manlighet konstrueras i samhället i det stora hela, men också i sociala relationer inom militären. Detta kan således ses i likhet med Larssons resultat, men resultaten skiljer sig avsevärt åt då de studerar olika sociala grupper och tidsepoker. Vad dessa två studierna visar är att militära homosociala gemenskaper var starkt influerade av det rådande manliga idealet i samhället för den sociala klassen de själva representerade.

Maria Sjöberg bidrar i sin studie med en värdefull källkritisk diskussion där frånvaron av kvinnor i källmaterialet var ett faktum, trots närvaron på fält. Sjöberg förklarar delvis detta med homosocialiteten som rådde inom militären. Homosocialitet utmärker sig genom mäns dragning till andra män som indirekt utesluter kvinnor. Detta tar sig i uttryck genom en inbördes kamp mellan män om makt och positioner inom en given hierarki. För män upplevdes kriget som ett manligt förehavande. Kvinnors frånvaro i källorna kan därför förklaras som inget medvetet misogynt, utan som en konsekvens av en militär organisation där kvinnor saknade egentlig betydelse.³⁴ Sjöberg påvisar dessa förhållanden genom att studera den karolinska krigaren Leonard Kaggs dagboksanteckningar under nordiska krigets fälttåg. Sjöberg uppmärksammar en stor skillnad på hur Kagg beskriver de militära befälen och de gemena soldaterna. Detta illustreras främst när Kagg beskriver personer som råkat ut

³³ Ahlbäck Anders, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, 2006, s.126–128

³⁴ Sjöberg Maria, *Stora nordiska kriget i en dagbok och ett brev: homosocialitet och hushåll i den Svenska armén*, s.385

för dödsfall och sjukdomar. Befälen namngavs som individer medan de enkla soldaterna grupperades och omtalades som gemena. Utifrån Kaggs beskrivningar går det att uttyda hierarkiska ordningar mellan män där inga kvinnor ingick – trots deras närvaro på fält³⁵. Det Sjöberg gör i sin studie är att hon lyckas påvisa tydliga homosociala förhållande med fragmenterande källor. Sjöberg menar att ”En dagbok, några nattvardslängder och ett brev kan förvisso inte ge uttömmande besked om vare sig homosocialitet eller hushållssystem i den svenska armén. Tillsammans kan dock källorna vittna om att de sociala förhållandena i fält inte var så enkla och entydiga som man skulle kunna tro utifrån tidigare historieskrivning”³⁶. Forskningen kan ses som viktig ur ett källkritiskt sammanhang i föreliggande studie om en homosocial organisation under finska kriget.

Krigets svåra förutsättningar satte prägel på de sociala förhållandena under krig. Hugo Nordland undersöker i sin studie *Känslor i krig* både hur officerare uttryckte känslor och vilka strategier de tillämpade för att hantera dessa under krig 1788–1814. Det vill säga vilka strategier officerare använde för att hantera uppkomna känslor i krig. Studien undersöker officerare och deras relation till känslor under fyra olika krig mellan 1788 – 1814 genom studier av brev, dagböcker och memoarer. Nordland visar hur hanteringen av känslor i manligt homogena grupper har en invecklad historia, framförallt i militära sammanhang.³⁷ Nordland fokuserar i sin studie på krigets effekter på känslor. Trots att studien inte direkt behandlar manlighet visar den ändå att känslor har en bärande komponent i konstruktionen av manlighet.

Nordlands studie är ett viktigt verk för att förstå de sociala förhållandena under krig. Han påvisar framför allt den centrala del ideal, normer och värderingar har i hur officerare uttrycker sig genom språket. Han menar att ”kriget som fenomen ställer tillvaron på sin spets och tvingar fram existentiella resonemang och ställningstagande hos människor som annars inte kommit upp till ytan”³⁸. Föreställningen var att den ideala officeraren skulle besitta tapperhet och mod. Nordland visar bland annat på att uttryck av hemlängtan var svärförenligt med denna självuppfattning. Han skriver att "en emotionell strategi var således att, i sina försök att hantera hemlängtan, tänka i termer av en strävan att svara mot den pliktetik och de

³⁵ Ibid, s.372

³⁶ Ibid, s.385

³⁷ Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.13

³⁸ Ibid, s.18

heders- och manlighetsideal som beföll en officer.”³⁹. Samhälleliga ideal låg således i förgrunden i hur officerare språkligt uttryckte sig trots en vilja att hantera uppkomna känslor i krig.

3. Teoretiskt ramverk

3.1 Hegemonisk manlighet

Sedan manlighetsforskningen tog fart i slutet av 1980-talet har framförallt Raewyn Connells begrepp *hegemonisk manlighet* dominerat det teoretiska fältet.⁴⁰ Enligt Connell konstrueras manlighet i relation till kvinnor och andra underordnade manligheter, det vill säga att manlighet är en relationell konstruktion gentemot det som anses vara omanligt. Hegemonibegreppet är taget från Antonio Gramscis studier av samhällsklasser, där den ledande samhällsgruppen innehar en form av hegemoni i det sociala livet. Det finns således alltid en hegemonisk manlighet i samhället som utformas gentemot andra underordnade manligheter, såsom homosexuella eller andra marginaliserade manligheter som inte passar in i ramen för den hegemoniska.⁴¹ En hegemonisk manlighet behöver nödvändigtvis inte vara den manlighet som representerar majoriteten, utan är snarare en idealbild och en måttstock för hur en man bör vara.

Teorin hegemonisk manlighet har dock kritiserats då det inte är tydligt vilka som representerar den hegemoniska manligheten. Det har visat sig i ett flertal studier att män som erhåller stark social ställning inte nödvändigtvis representerar den ideala manlighetsbilden. Connell har i en artikel omformulerat teorin för att ge plats åt alternativa manligheter. I omformuleringen ges större vikt på skillnader och likheter mellan lokala och nationella manligheter. Den lokala nivån representerar manligheter som konstrueras som ett ideal inom privata sfärer såsom organisationer och lokalsamhällen. Mer än en hegemonisk manlighet kan därför existera parallellt på flera olika nivåer i samhället.⁴² Omformuleringen lämpar sig därför väl för att tillämpa på en begränsad social grupp inom militären. Detta ger möjlighet att

³⁹ Ibid, s.138

⁴⁰ Tjeder, David, 'Maskulinum som problem [Elektronisk resurs] Genusforskningen om män', *Historisk Tidskrift (S)*, 122, 481–493, 2002, s.481

⁴¹ Ibid, s.78–78

⁴² Connell, Raewyn & Messerschmidt, James W., 'Hegemonic masculinity?: rethinking the concept', *Gender & society (Online)*, 2005(19):6, s. 829–859, 2005

göra distinktioner mellan den hegemoniska manligheten i samhället och inom militären. Detta skiljer sig således från det den ursprungliga teoretiseringen kring hegemonisk manlighet som ett makrosocialt perspektiv till alternativa manliga ideal inom lokala sfärer.

Begreppet hegemonisk manlighet bidrar framförallt i denna studie med att definiera och förstå vad manlighet är och hur det konstrueras. Manlighet som begrepp är således relationellt gentemot andra människor i en samhällelig struktur. Det är ingen biologisk konstant, utan socialt konstruerat genom människors sätt att handla och uttrycka sig. Det går därför inte att tala om manlighet i ett vakuum, utan endast i förhållande till något annat – det ”manliga” i relation till det ”omanliga”. Vad manlighet associeras med samt ställs i relation till är ständigt i förändring och olika beroende på tid och plats.⁴³

3.2 Homosocialitet

Manlighet inom militären konstrueras dock inte enbart genom yttre samhälleliga faktorer, utan också inom sociala relationer män emellan inom militären. Manlighet definieras och reproduceras således inte bara i förhållande till det omanliga, utan också i förhållande till andra gelikar.⁴⁴ Begreppet *homosocialitet* tar sin utgångspunkt i mäns beteenden inom en institution eller organisation. Det mest kännetecknande för homosocialitet är att grupper enbart umgås med personer av det egna könet, där representanter för det motsatta könet blir utestängda och frånvarande. Relationerna inom en homosocial organisation kännetecknas ofta som ett spänningsförhållande mellan konkurrens och solidaritet medlemmarna sinsemellan.⁴⁵ Maria Sjöberg uttrycker att denna inbördes kamp uppstår mellan män genom att i ”överordningstabläer [...] ordnar män sig i hierarkier enligt givna spelregler”. Hon menar att denna utspelade kamp leder till att ”män exempelvis uteslutande talar till andra män, vilket gör att kvinnor osynliggörs”.⁴⁶ Dessa sociala hierarkier som uppstår har sin grund i att en överordnad plats innebär en förstärkt manlig status i förhållande till motparten. En lägre rang i

⁴³ Ahlbäck, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, s.119

⁴⁴ Ibid, s.127

⁴⁵ Ibid, s.127

⁴⁶ Sjöberg, *Stora nordiska kriget i en dagbok och ett brev: homosocialitet och hushåll i den Svenska armén*, s.382

hierarkin riskerar att hamna i vad som anses vara inom den kvinnliga och omanliga periferin. Den sociala ställningen är därför sammanflätat med manlighetsidealet.⁴⁷

Denna sociala inbördes kamp inom en homosocial konstruktion tar sig i form på olika sätt beroende på situation och social sammansättning.⁴⁸ Sharon R. Bird menar att homosocialitet upprätthåller och tydliggör distinktionerna mellan det som anses vara manlighetsidealet och det som inte anses vara det. De sociala interaktionerna inom den homosociala miljön, det vill säga hur och vad män tänker, talar och handlar, är vad som tydliggör dessa distinktioner. Hon uttrycker att dessa sociala interaktioner är ”critical to both the conceptualization of masculinity identity and the maintenance of gender norms”. Bird menar med andra ord att tala utifrån ett manlighetsideal även förstärker den, samtidigt som alternativa manligheter och det som anses vara kvinnligt blir frånvarande.⁴⁹ De homosociala relationerna blir således ett sätt att både upprätthålla sin manlighet genom andra mäns bekräftelse, samtidigt som manlighet ständigt reproduceras genom sociala interaktioner.⁵⁰

Sammanfattningsvis bidrar homosocialitet, tillsammans med Connells manlighetsbegrepp, till ett brett angreppssätt som skapar goda förutsättningar för att uppfylla studiens syfte om hur manlighet kom i uttryck i form av sociala praktiker och genom relationer. Fortsättningsvis kommer användningen av begreppet *manlighet* utgå ifrån den beskrivna teoretiseringen kring hegemonisk manlighet. Manlighet är alltså socialt konstruerat i *relation* till någon inom en bestämd struktur.⁵¹

4. Tillvägagångssätt

4.1 Metodval

För att studiens syfte ska nås kommer en kvalitativ analys att användas för att utifrån det valda materialet uttolka uttryck för manlighet från textförfattarna. Ett textanalytiskt

⁴⁷ Ahlbäck, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, s.127

⁴⁸ Ibid, s.127

⁴⁹ Bird, *Welcome to the Men's Club: Homosociality and the Maintenance of Hegemonic Masculinity*, s.121-122

⁵⁰ Ahlbäck, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, s.303

⁵¹ Ibid, s.119

angreppssätt möjliggör uttolkning av mening utifrån talat eller skrivet språk. Andreas Fejes menar att det handlar om att urskilja det väsentliga och det oväsentliga samt att identifiera betydande mönster ur en text.⁵² Kvalitativ textanalys är en form av forskning som framförallt har präglats av en lång tolkningstradition inom *hermeneutik*. Det hermeneutiska angreppssättet handlar om att göra tolkningar och förstå olika subjektiva upplevelser och fenomen.⁵³ Att tolka är ett dock ett brett begrepp och det finns flera olika inriktningar inom hermeneutiken. Dessa skiljer sig åt i hur tolknings- och analysprocessen gestaltar sig och vad som är det viktiga för tolkningsarbetet i texten.⁵⁴ Den valda inriktningen för denna studie är *allmän tolkningslära*, som främst betonar förståelsen istället för förklaringen av ett budskap.

Enligt filosofen Hans-Georg Gadamer, som är förespråkare för den allmänna inriktningen, är all tolkning en reflektion av uttolkarens förförståelse. Alla våra individuella erfarenheter, upplevelser och språk påverkar vår tolkning av en text, utan dessa vore det inte heller möjligt att tolka. Det är med andra ord inte möjligt att veta exakt vad en författare velat säga med en text, och inte heller hur mottagaren uppfattat den.⁵⁵ Vår förförståelse blir både en tillgång och en begränsning i tolkningsprocessen. Bergström och Boréus menar att inom hermeneutiken ska ”delar i en text tolkas utifrån texten som helhet och helheten utifrån delarna.”⁵⁶ En text kan därför aldrig ses som självständig utan måste lindas in i ett tidsenligt sammanhang för att en tolkning ska kunna göras.⁵⁷ Det blir således lättare att tolka ett material ju närmare det kulturella och tidsmässiga avståndet är.

För att besvara studiens frågeställning innefattar den kvalitativa textanalysen inte bara att uttolka *hur* manlighet inom officerskåren beskrivs, utan också hur den reproduceras genom språket, det vill säga hur människor talar, handlar och tänker. Manlighet är, enligt teoretiseringen kring hegemonisk manlighet, ett socialt konstruerat fenomen där den relationella aspekten mellan det omanliga och manliga är centralt. Det är i människors sätt att

⁵² Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, 2., utök. uppl., Liber, Stockholm, 2015, s.35

⁵³ *Ibid*, s.71

⁵⁴ *Ibid*, s.71

⁵⁵ Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012, s.31

⁵⁶ *Ibid*, s.31

⁵⁷ Fejes & Thornberg (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, s.75

tänka, tala och vara som denna relationella distinktion skapas och reproduceras.⁵⁸ Med andra ord kan dessa uttryck både gestaltas som omedvetna eller medvetna handlingar i språket. Ständiga förändringar i betydelseförskjutningar och vad som utgör ideal gör därför den hermeneutiska tolkningsprocessen central. Genom tillämpning av kvalitativ hermeneutisk metod handlar det således om att uppfatta och uttolka dessa historiska sociala handlingar som avspeglar manlighet i det valda källmaterialet.

4.3 Operationalisering

För att uttolka språkliga uttryck av manlighet genom sociala praktiker och inom relationer ska en operationalisering utformas. Syftet med operationaliseringen är att manlighet ska konkretiseras och identifieras i det valda källmaterialet. Den valda textanalytiska metoden och det teoretiska ramverket ska knytas samman för att kunna uttolka uttryck av manlighet ur materialet. Först ska manlighet som analytisk kategori operationaliseras, därefter kommer analysfrågor formuleras utifrån det teoretiska ramverket och den tidigare forskningen för att ytterligare konkretisera hur manlighet kommer att sökas efter i det valda materialet.

4.3.1 Manlighet som analytisk kategori

Jonas Liliequist menar att den teoretiska utgångspunkten, som inte har någon begränsning i tid och rum, måste skiljas från den empiriska samtida definitionen av manlighet. Det finns svårigheter att konkretisera exakt vad som ska skiljas som uttryck för manlighet eller uttryck för andra sociala kategorier. Liliequist talar om ”manlighetens flytande gränser”, som också är titeln på hans artikel, där svårigheten ligger i att avskilja manlighet som analytisk kategori från andra sociala kategoriseringar.⁵⁹ Anders Ahlbäck menar likaså att det är svårt att finna explicita eller artikulerade uttryck och föreställningar om manlighet.⁶⁰ Ahlbäck hävdar att de flesta föreställningar och uttryck av manlighet ofta är indirekta och oavsiktliga och att det därför krävs en ”könsmedveten tolkning av forskaren”, då brev- eller dagboksförfattaren oftast inte medvetet velat uttrycka någonting om manlighet med sin text eller i sitt

⁵⁸ Ahlbäck, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, s.137

⁵⁹ Liliequist, Jonas, 'Manlighetens flytande gränser: om manlighet som analytisk kategori i historiska analyser', *Scandia (Lund)*, 2008(74):1, s. 83–103, 2008, s.89

⁶⁰ Ahlbäck, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, s.167

handlande.⁶¹ Därmed måste historiska sociala praktiker som uttrycker manliga ideal och föreställningar kopplas samman med manlighet som analytisk kategori.

Liliequist menar att könskategoriernas grundläggande logik ligger i att upprätta skillnader mellan män och kvinnor – det vill säga vilka egenskaper, karaktärer och förmågor som ett kön tillskrivs.⁶² Distinktionen manligt/omanligt gör också att manlighet med förmån kan hittas i det omanliga, det vill säga artikulerade motbilder. Liliequist skriver att ”omanlighetsretoriken kan också ange kärnan och tyngdpunkten ligger i en manlighetskonstruktion och på så sätt utgöra ett korrektiv mot alltför vida tolkningar”⁶³. Det innebär således att kopplingarna ska kunna dras mellan tolkning och något manligt könskaraktäristiskt som utgjorts av samtiden.⁶⁴ Den tidigare forskningen som behandlar manliga ideal är därmed en viktig referenspunkt i studien för uttolkandet av manlighet i källmaterialet.

4.3.2 Analysfrågor

För att kunna besvara studiens övergripande frågeställning om hur manlighet reproducerades inom officerskåren under krig är det nödvändigt att konkretisera denna till ett antal analysfrågor.

Som den tidigare forskningen har visat så kan manlighet komma till uttryck på olika sätt beroende på rådande sociala förhållanden inom olika homosociala gemenskaper. För att besvara frågan *hur* manlighet reproduceras måste även studien belysa *vilka* manliga ideal som innefattas. Enligt Connell konstrueras manlighet i relation till kvinnor och andra underordnade manligheter. Hon menar att den manliga idealbilden, det vill säga den hegemoniska manligheten, är den manlighet som är mest åtråvärd inom en struktur. Vad manlighet är och associeras till är således socialt konstruerat och i ständig förändring, men även olika beroende på tid och plats. Manlighet kan dock inte sägas bara reproduceras och konstrueras genom ”yttre” faktorer utanför den militära sfären, utan också i de sociala relationer män sinsemellan inom militären. Manlighet definieras och reproduceras alltså inte bara i förhållande till det omanliga, utan också i relationen till sina gelikar. Inom de

⁶¹ Ibid, s.128

⁶² Liliequist, Jonas, *Ära, dygd och manlighet: strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige*, *Lychnos.*, 2009, s. 117–147, 2009, s. 123

⁶³ Ibid, s.123

⁶⁴ Ibid, s.123

homosociala relationerna reproduceras manlighet genom andra mäns bekräftelse genom sociala praktiker.⁶⁵

Analysfrågorna ska därför, med utgångspunkt i den tidigare forskningen av tidens manlighetsideal och det teoretiska ramverket, undersöka hur manlighet reproducerades inom officerskåren under finska kriget. För att undersöka detta i det utvalda källmaterialet ska ett antal analysfrågor utformas. Analysfrågorna är baserade på den tidigare forskningen samt det valda teoretiska ramverket:

- *Vilka manliga föreställningar uttrycktes om det manliga idealet som officer?*
- *Vilka motsatser gentemot manlighet artikulerades?*
- *Hur förhöll sig officerarna till självbehärskningsidealet?*
- *Hur beskrevs relationerna mellan manskap och officerare?*
- *Hur tog sig den homosociala exklusiviteten inom officerskåren sig i uttryck?*

4.2 Avgränsning och material

Studien kommer att avgränsas till att undersöka finska kriget 1808 till 1809. Det var under finska kriget de sista stora striderna på svensk mark utkämpades. År 1813 – 1814 brukar markeras som de sista åren Sverige senast deltog i krig. Skillnaden under dessa strider var att de utkämpades ute på kontinenten med relativt begränsade svenska insatser.⁶⁶ Finska kriget krävde många liv och bara på den svenska sidan uppskattas dödssiffran ha uppgått till 7 000 man. Valet av att avgränsa den tidsmässiga perioden till enbart finska kriget grundar sig främst i, förutom krigets magnitud jämfört med andra slag, att närheten i tid och krigets omfattning korrelerar med tillgången av relevant material.

En ytterligare nödvändig avgränsning är att bara låta källmaterialet innefatta brev och dagboksanteckningar från finska kriget. Memoarer hade kunnat berika uppsatsen med ett bredare materialunderlag, men har valts bort då de är oftast skrivna långt ifrån upplevelserna under kriget. Oftast skrevs dessa verk flera decennier efter kriget. Risken finns att memoarerna snarare skrivits med ett mer subjektivt, tillbakablickande perspektiv snarare än

⁶⁵ Ahlbäck, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism i det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, s.303

⁶⁶ Hårdstedt, *Finska kriget 1808-1809*, s. 349

de då upplevda erfarenheterna. Då manlighet ständigt är i förändring kan manliga ideal ha influerat med en syn på manlighet som inte samstämmer med tiden som skildras. Precis som en historikers erfarenheter påverkar uttolkningen av ett material kan således en motsvarande logik kopplas till framställningen av minnen.

I brev hem till anhöriga och dagböcker uttryckte officerarna sina subjektiva upplevelser av kriget. För att besvara studiens frågeställning om hur manlighet reproducerades inom officerskåren lämpar sig denna typ av material väl. Genom att analysera de uttryck officerarna förmedlade i skrift möjliggörs ett uttolkande av hur och vilken manlighet som reproducerades. Trots att dagböcker och brev ofta kan innefatta tendensiösa inslag, så är sanningshalten i skrifterna inte det som är väsentligt i denna studie. Istället är det den verklighet de skildrar som är det centrala – genom personliga tankar, handlingar och föreställningar. Självförhärligande och beskrivningar som framställer händelser i bättre dager kan därför belysa manliga föreställningar om ideal och hur personen ifråga ville framställa sig själv eller andra som.

Undersökningen baseras med andra ord på subjektiva uppfattningar av både manlighet och kriget från de utvalda författarna. Hugo Nordland menar att det inom den svenska officerskåren, trots individer från olika geografiska hemvistelser och ibland samhällsklasser, fanns en relativt entydig bild av vad som utgjorde officersidealet och vilka värderingar som kopplades till officersyrket.⁶⁷ Detta underlättar således valet av brev- och dagboksförfattare.

Det valda källmaterialet är dagböcker och brev från tre officerare och en kommissarie. Den första är brev från Major Sten Sture till sin hustru Ingelotz. Han skrev totalt 27 brev under kriget. Den andra officeraren är Joachim Zachris Duncker som skickade totalt 32 brev till sin fru Maria Charlotta. Den tredje officeraren är kapten Johan Von Feilitzen som förde dagliga anteckningar över sin vardag under kriget. Ett material som skiljer sig från de andra är den unge Erik Gustaf Ehrströms dagbok. Han var inte officer själv men hade drömmar om att bli officer, och stora delar av hans umgänge under kriget var officerare. Under kriget var han regementskommissarie för Savolax infanteriregemente, ett civilt ämbete där han tog hand om räkenskaper. Valet av att använda Ehrströms dagbok som källmaterial grundar sig i att

⁶⁷ Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.240

aspekter av officerares görande och låtande kan belysas som inte kan ses i deras egna dagböcker, men även hans egna föreställningar om officersrollen.

5. Undersökning

Analysen ska delas in i två huvudsakliga delar. I den första delen ska föreställningar om det manliga idealet som officer, samt hur dessa kom i uttryck, analyseras. I den andra delen kommer de homosociala relationerna mellan männen inom armén undersökas. Utgångspunkten i det andra avsnittet är, enligt teoretiseringen kring homosocialitet, att de homosociala relationerna upprätthåller manlighet genom andra mäns bekräftelse, samtidigt som manlighet ständigt reproduceras genom sociala interaktioner. Avsnittet går in djupare på hur relationerna inom militären reproducerade manlighet under det finska kriget.

5.1 Manliga föreställningar

5.1.1 Föreställningar om det manliga idealet som officer

Hugo Nordland menar att det sena 1700-talets idealbild av en officer var en som besatt både mod och tapperhet.⁶⁸ Detta manliga ideal för en officer verkar ha levt in på 1800-talet också, då en återkommande beskrivning som kan utläsas i källmaterialet är att en officer ska erhålla just mod och tapperhet. Att mod och tapperhet utgjorde en grundläggande del i det manliga idealet inom officerskåren gör sig framför allt tydligt i officerarnas beskrivningar om det som skildrades som motsats till manlighet.

Uttryck för mod och tapperhet kan ses i ett av kapten Johan Von Feilitzens dagboksinslag från den 14 juni 1809, vilken skildrar efterspelet av ett dygns strider som tillslut ledde till att fred slöt. Här beskriver Feilitzen en av regementscheferna på ett kontrasterande sätt gentemot hela armén.

[...] med gemensame krafter uprätta rifne broar och återställa nedbrutne gårdsgårdar i dess förra skick [...] vi alla, trouppen inberäknad, häraf haft både

⁶⁸ Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.74

nöije och nytta, var icke förhållandet så med en soit disant regementschef – tillfälligt befälhavare – som hela natten funnit sig oroad i sin vid Degerö så väl upbäddade säng, der han hos baron Lehousen var inquarterad ¼ mil från vårt slagfält⁶⁹

Feilitzen återberättar här en händelse där han betonar att ”vi alla, trouppen inberäknat” efter striden gemensamt hjälps åt för att upprätta rivna broar och trasig bebyggelse. Samtidigt som regementschefen, den nu tillfällige befälhavaren, befunnits sig hemma hos en baron Lehousen långt bort från slagfältet. Feilitzen återger en kontrastbild mellan den frånvarande befälhavaren som ”oroad” gentemot alla andra männen i armén som var på slagfältet. Han målar upp en bild där den tillfällige befälhavaren ligger oroad i en ”upbäddade säng” en bit från slagfältet. Den upbäddade sängen kan tolkas som en koppling till det kvinnligt kodade hemmet i kontrast till slagfältet, som förknippas med den manligt kodade militären. Detta understryker den manliga föreställningen av officersyrket i motsats till den uppvisade fegheten som här förknippas retoriskt med kvinnliga värden. Omanligheten som kontrastbild mot alla andra männen i militären framhäver således de dominerande manliga idealen för en officer som modig.

Trots det höga militära ämbete som den tillfällige befälhavaren erhöll så framställdes han som omanlig. Detta kan tolkas som att ämbetet officer inte automatiskt gav manlighet, utan det skulle istället utgöras av manliga handlingar. På liknande sätt kan detta ses i en av Ehrströms dagboksanteckningar där han återger sina föreställningar om att vara officer. Detta i samband med att han lovade sin mor och far att inte bli officer för att få resa iväg.

Morgonen derpå togs saken å nyo i öfvervägande och ändteligen fick jag deras tillstånd at resa, men jag måste först aflägga et heligt löfte at icke bli Officer. Detta var en verklig uppoffring; mitt förnuft gillade den men mitt begär efter ära, och min kärlek tadelade den högt.⁷⁰

Han uttrycker att det var en ”uppoffring”, då han gick miste om den “ära” som rollen som officer gav. Ära, menar historikern Jonas Liliequist, hade betydelse för en mans sociala

⁶⁹ Feilitzen, Johan von, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, Norstedt, Stockholm, 1955, s.105

⁷⁰ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.23

anseende. Det handlade om att vinna andras erkännande och därmed upprätta ett socialt värde utifrån andras tycke. Äran kan därför inte sägas ha några direkta anspelningar på några könsskarakteristiska drag.⁷¹ Det går därför att tolka det som att officersämbetet gav en högre social status, både i samhället och inom militären. Trots den höga sociala status ämbetet gav kunde en officer således förknippas och likställas med omanlighet.

Kriget, som vid den tiden var en entydig manlig domän, kom också att utgöra en arena för bevisandet av manliga kvalitéer. Feilitzen återberättar en händelse under strid när fienden besköt honom från skogen.

Collonchefen överste Brändström [...] rusade prompt fram med ett compagnie sine jägare för att med em betäcka min vänstra flank. Jag skall ock (svor han) som en bra karl betäcka er vänstra sida. Man såg hans annars väl excenterade jägare ogera sprida sig på Bärby-ängen, men chefens egit exemple och modiga sätt att befalla gaf kedjan snart en vacker och god ställning.⁷²

Händelsen under striden som Feilitzen skildrar är att officerare Brändström, tillsammans med sina jägare, sprang fram till Feilitzens öppna vänstra flank för att täcka den ”som en bra karl”. Hans jägare ska ogärna ha velat sprida sig kring ängen, men när chefen med ”egit exemple och modiga sätt” tog initiativet blev det en god uppställning. Skildringen visar på två intressanta aspekter. Den ena är att hans ”modiga sätt” förknippas med ”en bra karl”, vilket kan tolkas som ett tydligt uttryck för en idealiserad manlighetsbild. Det andra är att Feilitzen uttrycker att Brändströms ”annars väl excenterade jägare ogera sprida sig”, vilket förhöjer bilden av Brändströms mod samtidigt som jägarnas beteende framställs som motsatsen till detta.

Det var inte bara officerare som utmärkte sig med mod och tapperhet i officerarnas dagböcker. Från källmaterialet kan det utläsas föreställningar om att erfarenheten av kriget var det som odlade en mans mod, och därmed manligheten. Både officerare och soldater som var äldre och hade upplevt mer av krig ansågs besitta en högre grad av manlighet. Feilitzen skildrar en händelse där en skadad yngre rekryt klagar över sina skador på sin hand, när en

⁷¹ Liliequist, *Ära, dygd och manlighet: strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige*, s. 123–124

⁷² Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.58

annan äldre soldat svarar att han inte ska jämra sig över småskador då han blöder värre. ”En blesserad vargeringskarl skrek och jämrade sig förfärligt. En lifgrenadeur sade åt honom: Skrik ej öfver denna lapprisblessur i hand, ser du, jag blöder svårare”⁷³. Feilitzen skriver då att det inte är första gången han hade sett skillnaden på en rekryt och en gammal soldats mod vid motgångar: ”Icke första gången jag sedt skillnaden emellan gamla soldatens mod emot den af minste motgång snart nedslagne recruten”⁷⁴. Här förknippas ”mod” till att kunna hantera motgångar där den unge och gamle soldaten ställs i relation till varandra.

Liknande tankar på att det var kriget som odlade det manliga modet kan ses i en annan händelse strax innan Fänrik Sundell hade avlidit efter svåra skador i strid. Sundell hade försökt få skjuts av en högt rankad inom militären i samband med att ha blivit sårad.

Denne Sundell hade under vägen från slagfältet vid Sevar i sitt elände begärt få åka med en sig förbiresande man [...] men feck till svar: ”Nej, Ni skulle nedbloda min vang.” Den åkande mannen som hade, utan att någonsin comenderat fyra man och än mindre någonsin hört en kula, uppstigit till en bland de högre, N.B titulerade, militärvärdigheter och dessutom prydd med krigarens förtjensttecken, förstod förvara sin vang från blodfläckar⁷⁵

Feilitzen beskriver upprört hur Sundell nekats skjuts på grund av att den högt rankade inte ville ”nedbloda min vagn”. Den personen som har nekat skjutsen har enligt Feilitzen aldrig ”någonsin comenderat fyra man” och inte heller ”någonsin hört en kula”, men ändå fått ett högt ämbete inom militären. Feilitzen väljer här att ställa de bådas meriter i fält mot varandra, vilket kan tolkas som att de direkta erfarenheterna från krig är det som definierade manlighet.

Sammanfattningsvis reproducerades och odlades det manlighet i relation till omanlighet genom handlingar under krig. Genom att framställa vissa beteenden som omanliga ges således en kontrastbild där det manliga idealet kan framträda gentemot föreställningar om omanlighet. Mod och rädsla ställs mot varandra, vilket bidrar till reproduktionen av manlighet inom officerskåren.

⁷³ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.113

⁷⁴ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.113

⁷⁵ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.119

5.1.2 Manliga motsatser

Det centrala i Connells manlighetsbegrepp är att manlighet reproduceras och definieras i relation till kvinnor och andra underordnade manligheter inom en bestämd struktur. Militären utgjorde i princip en uteslutande manlig sfär som blev en tydlig markör mellan kvinnor och män.

Major Sten Sture tydliggör dessa distinktioner mellan hemmet och militären i ett brev till sin fru. ”En karl är en karl och bör ej som en käringer Sitta hemma sin Werld i genom för att knyta myggtjäll [...] annat som är nyttigare och kan gagna sitt Fädersland”⁷⁶. Sture förknippar manlighet här med att vara i krig och ”gagna sitt Fädersland”, samtidigt som han i motsats skriver att kvinnor är hemma och knyter myggtjäll, en vävteknik⁷⁷. Han betonar även att vara i fält som något ”nyttigare” än att vara hemma, vilket kan tolkas som att han inte bara ser könen som hierarkiskt skilda, utan även den civila och militära världen. Sture målar således upp en bild av att mannen är den som riskerar livet för sitt land medan kvinnan är hemma och väver. Militären och kriget skiljer männen från hemmet vilken kan ses som att dessa befäster och reproducerar de ovannämnda skillnaderna. Detta stärker föreställningar om att mannens roll är att beskydda hemmet och att denne ska strida för sitt land. Kvinnan och det som förknippas med omanliga värden är istället det som ska beskyddas. Detta är ett återkommande tema i källmaterialet där officerarna motiverar kriget som ett beskydd av hemmet och det som ansågs vara feminint kodade värden. Detta går således i linje med Maria Sjöbergs forskning där hon menar att klyftan mellan den civila och militära sfären blev allt mer tydlig runt sekelskiftet 1700–1800. Även diskursivt förankrade föreställningar om att män och kvinnor var varandras kompletta motsatser stärktes.⁷⁸ John Tosh betonar att en starkt förankrad föreställning inom manlighetsidealet för medelklassen var att försörja och försvara sitt hem.⁷⁹

Kriget odlade också hotet från fiendesidan, som ofta beskrevs som en motsats mot den egna manligheten. Major Joachim Zachris Duncker skriver i ett brev till sin hustru om rädslan för att familjen ska råka illa ut av ”Ryska arméns våld, och äro icke säkrare någon minut att icke

⁷⁶ Krigsarkivet, Krigshandlingar 1808–1809, vol. 261 Relationer: Sture, Sten. Brev till hans hustru, Charlotta Florentina Beata Ingelotz, 1808 och 1809, s.18

⁷⁷ SAOB, ”myggtjäll”

⁷⁸ Sjöberg, *Kvinnor i fält: 1550-1850*, s.168

⁷⁹ Tosh John, *What Should Historians Do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-Century Britain*, s. 185-186

allt hvad vi ha kärast i verlden på det grufligaste sätt ska bli misshandladt”⁸⁰. Ryska armén förknippas här med hotet mot familjen. Den egna föreställda manligheten kan därmed tolkas som beskyddare av hemmet vilket ställs i relation till det uppmålade hotet mot hemmet. I ett annat brev skriver han om familjens omständigheter under kriget som ”ert öde, som kanske icke alltid varit det bästa ibland sådane barbarer”. Duncker beskriver här den ryska armén med det nedsättande ordet ”barbarer”. Enligt *Svenska Akademiens Ordbok* brukades ordet för att beteckna en ”hjärtlös, grym, omänsklig o. rå”⁸¹ person. Fienden förminskas till dessa attribut och avhumaniseras medan den egna sidan således blir motsatsen till detta. Den egna militären kan därmed ses som höjden av manlighet som ska försvara hemmet. Hotet definierar därför soldatens möjlighet att kunna bli manlig och få rollen som beskyddare.

En liknande hotkonstruktion kan ses i ett brev skrivet av Sten Sture till hans fru där han också benämner den ryska armén som barbarer. “[..] när jag kommer ihåg det vackra och fertila landet omkring Wasa kan jag bli alldelles desperat att det skall innehafva af sådanne barbarer”⁸². Här tänker Sten Sture tillbaka och målar upp en bild av Wasa som det ”vackra och fertila landet” som nu är belägrat av ”sådanne barbarer”. Att han uttrycker att han känner sig ”desperat” av tanken av att ryska armén har det vackra landet gör att han sätter sig själv gentemot dessa ”barbarer”. Sture målar upp en liknande bild som Duncker av den svenska armén som manliga beskyddare av det vackra och fertila, medan ryska armén istället beskrivs som hjärtlösa, grymma och omänskliga.

Medan manlighet konstrueras genom motsatsförhållandet mellan man och kvinna konstrueras ryska armén genom det relationella förhållandet mellan beskyddet och hotet. Dessa relationella motsatspar är det centrala i Connells manlighetsbegrepp och att dessa används i hur officerarna både talar, tänker och handlar reproducerar således ett manlighetsideal inom officerskåren.

⁸⁰ Cygnæus, Fredrik, *Bilder ur förgångna tidens lif: 1. Joachim Zachris Duncker och hans omgifning*, Helsingfors, 1858, s. 105

⁸¹ SAOB, ”barbar”

⁸² Krigsarkivet, Krigshandlingar 1808–1809, vol. 261 Relationer: *Sture, Sten. Brev till hans hustru, Charlotta Florentina Beata Ingelotz, 1808 och 1809*, s.76

5.1.3 Självbehärskningsidealet

Självbehärskningsidealet var starkt förankrat inom reproduktionen av ett manlighetsideal för medelklassen. Med bakgrund till både David Tjeder och Claes Ekenstams studier ska detta avsnitt studera officerares förhållningssätt till alkohol och tårar.

5.1.3.1 Tårar

Claes Ekenstam menar att tårarna under början av 1800-talet blev allt mer feminint förknippade än den ”manliga gråten”, som snarare sågs som ett tecken på manlighet under aristokratin. Samtidens självkontrollsträvan gick helt i linje med att inte uppvisa starka känslor, vilket sågs som ett tecken på att inte ha självbehärskning.⁸³ Ur officerarnas skildringar uppkom flera situationer där tårar uppvisades och hur dessa betraktades på olika sätt ur ett manlighetsperspektiv.

Detta kan ses i när Erik Gustaf Ehrström med sina officersdrömmar tog farväl av sina föräldrar för att bege sig in i kriget: ”Jag tog afsked – en barnslig ömhets tår tillrade på min Fars och Mors händer.”⁸⁴ Ehrström beskriver tårarna som ”barnsliga” i samband med avfärden mot det militära livet. Att Ehrström här väljer att beteckna tåren som ”barnslig” går att tolka som ett omanligt attribut som stod i motsats till det militära livet som väntade Ehrström, och hans föreställningar av vad officersrollen skulle innebära. Tåren som föll ner på ”Fars och Mors händer” kan ses som att det symboliserar det feminint kodade hemmet som står i motsats till den manligt kodade militären.

På ett liknande sätt beskriver Feilitzen avskedet med sin familj inför det kommande kriget.

Skilsmässan från en lika älskad som innerligt beundrad hustru och en dotter, mitt enda barn, som jag älskade gränslöst, upphörde alla mina känslor, då jag såg deras tårdränkta ögon. Min egen hållning var mer ansträngd än naturlig⁸⁵

Feilitzen beskriver hur hans känslor ”upphörde” som en reaktion på deras ”tårdränkta ögon”.

⁸³ Ekenstam, *Rädd att falla: gråtens och mansbildens sammanflätade historia*, s.167-169

⁸⁴ Ehrström, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, s.23

⁸⁵ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.13

Han summerar detta med att hans känslouttryck var mer ”ansträngt” än ”naturligt”, vilka ses som motsatser till varandra. Det ansträngda kan tolkas som ett ställningstagande till den manliga självbehärskningen, medan den naturliga reaktionen istället skulle vara ett mer öppet känslouttryck. Att Feilitzen använder ordet ”ansträngt” kan främst ses som ett val av att visa en bild av sig själv som manlig istället för att låta tårarna falla. Trots att kriget kom att utgöra svåra skilsmässor för alla arméns soldater så är det manliga idealet starkare förankrat än känslorna själv. Feilitzens val av att hålla inne tårarna kan ses i likhet med vad David Tjeder uttrycker: ”den riktiga manligheten bestod i att bekämpa sina lidelser och överkomma dem”⁸⁶. Mannen skulle visa ett yttre som stark och orubblig, där självbehärskning var synonymt med rationalitet⁸⁷. I de ovanstående händelserna ses tårarna som någonting kodat med feminina värden. Att uppvisandet av tårar undveks reproducerade också en officersmanlighet som tydliggjorde distinktionen mellan manliga och kvinnliga kodade värden.

I källmaterialet går det dock att utläsa situationer i fält där en officer kunde uppvisa tårar utan att det sågs som stigmatiserande. Detta förhållningssätt kan exempelvis ses i Kapten Johan Von Feilitzens dagbok där han varit borta länge från sin fru och blivit nekad permission flera gånger. Feilitzen skrev att han då ”Begärde med tårar och feck tillstånd gå hem”⁸⁸. Känslouttrycket skiljer sig från de ovanstående exemplen då han varken dolde eller beskrev tårarna med skam. Detta kan kopplas till Ekenstams forskning att det fanns tillfällen där tårar uppvisades utan att det bestred det självbehärskade manlighetsidealet. Han menar framförallt att tårarna var ett sätt att både väcka medlidande och medkänsla. Tårarna som Feilitzen uppvisade kan snarare ses som ett sätt att väcka ett medlidande istället för en förlust av självbehärskningen. Det kan därmed ses som att krigets omständigheter och saknaden av familjen öppnade ett medlidande bland överordnade officerare. Detta kan ställas i motsats till när Feilitzen innan kriget tog avsked av sin familj och uttryckte sin hållning som ”ansträngt”.

Ekenstam hävdar att det fanns tillfällen där tårar snarare sågs som en naturlig reaktion och som ett sätt att visa medlidande.⁸⁹ Liknande resonemang för även Hugo Nordland som att fanns tillfällen i krig där det snarare sågs negativt att uppvisa ett känslolokalt förhållningssätt

⁸⁶ Tjeder, David (1999). *Konsten att blifva herre öfver hvarje lidelse: den ständigt hotade manligheten*, s.185

⁸⁷ Ekenstam, *Rädd att falla: studier i manlighet*, s.167 och Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.248

⁸⁸ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.84

⁸⁹ Ekenstam, *Rädd att falla: studier i manlighet*, s.168

till sina känslor.⁹⁰ Det är därmed troligt att ett känslolokalt förhållningssätt gentemot Feilitzens uttryckta hemlängtan och sorg snarare skulle betraktas som olämpligt under krig, än under andra tillfällen.

5.1.3.2 Alkohol

David Tjeder menar att bruket alkohol var en viktig del i upprätthållandet och skapandet av manlighet inom manliga homosociala miljöer i början på 1800-talet. Detta påvisas bland annat i Esbjörn Larssons studie där punschen hade en central funktion i den manlighet som odlades inom kadettkåren på Karlberg. Larsson menar att drickandet bland annat fyllde en viktig social funktion inom kadettkåren och ansågs utgöra en manlig handling.⁹¹ I sin dagbok visar Erik Gustaf Ehrström den viktiga sociala funktion som alkohol hade inom militären. Han skriver i sin dagbok om punschens roll i det militära där olika punschsorter representerade olika militära grader. ”Dragon Punsch kallas en ganska dyrbar och mycket värderad punsch och Dragonen är efter den Militäriska rangen en bland de förnämsta i en armée. Trosskusken däremot är den lägsta”⁹². Den beskrivning Ehrström ger av punschen påvisar en konstruktion där olika punschsorter representerar den militära hierarkin.

Även inom militären under finska kriget dracks det ofta alkohol, både under festliga tillfällen och till vardags. Detta kan exempelvis ses i Feilitzen dagbok där han skriver ”Man såg nu soldaterna spela kort i bänkarne och supa brännvin”⁹³. Ehrström skildrar ett festligare sammanhang med andra officerare.

Där var muntert man dansade och drack, och drack och dansade till kl. 12 midatten. Jag föreställde mig redan såsom en krigare, och inbillade mig det äfven jag skördat lagrar. Till slut begynte man at sjunga⁹⁴

Att Ehrström föreställde sig ”såsom en krigare” och att skörda lagrar kan tolkas som att han genom dans och dryck förstärkte sin manlighet i det sociala sammanhanget. Larsson menar, som tidigare nämnts, att drickandet fyllde en viktig social funktion och att det sågs som en

⁹⁰ Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.241

⁹¹ Larsson, Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, s.248

⁹² Ehrström, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, s.23

⁹³ Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.63

⁹⁴ Ehrström, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, s.23

manlig handling.⁹⁵ Genom drickandet upplevde Ehrström sig delaktig i den militära manliga sfären. Detta kan urskiljas genom hans föreställningar om sig själv som krigare samt hans inbillning om ära och beröm. Genom att delta i den sociala sfären där det dracks och dansades blev Ehrström en mer manlig version av sig själv.

David Tjeder menar att drickandet i stor utsträckning sågs som en manlig handling så länge personen ifråga inte tappade kontrollen över sitt drickande och blev karaktären *drinkaren*. Drinkaren betecknades som en omanlig stereotyp som användes för att beskriva någon som förstört sitt liv med alkohol, genom att ha fallit offer för sina passioner.

I ett brev skrev Major Sten Sture och tackade sin fru Ingelotz för brännvinet hon skickade.

tack för all hvad du sändt mig Brännvinet var näst ditt Bref det välkomnaste du hör att jag tänker som en Ägta fyllehund, det kunde aldrig komma mera apropos jag har bara en half flaska kvar i bantin.⁹⁶

Sten Sture poängterar skämtsamt att frun nu tänker om honom som en ”fyllehund”, när han bett henne skicka så mycket brännvin. Detta kan tolkas som en direkt anspelning på karaktären drinkaren som var betraktad som något omanligt. Det var det måttliga drickandet som betraktades som det mest socialt acceptabla för en man. Tjeder menar att den samtida uppfattningen var att tappa fattningen och förlora sig själv till alkoholen också innebar en förlorad manlighet.

Denna uppfattning kan utläsas i källmaterialet där Ehrström beskriver sitt förakt gentemot officeraren Tigerstedts alkoholvanor: ”Tigerstedt var idag nykter, och resonnerade mycket sundt och ädelt, at jag var på vägen at fatta aktning för honom, då han åter om aftonen blef drucken, och var då ånyo Tigerstedt”⁹⁷. I Ehrströms beskrivning av Tigerstedt går det att urskilja hur hans drickande blivit en del av hans karaktär: ”då han åter om aftonen blef drucken, och var då ånyo Tigerstedt”. Karaktären drinkaren blir härmed förkroppsligad genom Tigerstedt – när han återigen dricker återgår han till sitt normaltillstånd som

⁹⁵ Larsson, Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, s.244

⁹⁶ Krigsarkivet, Krigshandlingar 1808–1809, vol. 261 Relationer: *Sture, Sten. Brev till hans hustru, Charlotta Florentina Beata Ingelotz, 1808 och 1809*, s.145

⁹⁷ Ehrström, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, s.45

karaktären drinkaren. Ehrström framställer en kontrastbild mellan två karaktärer, den berusade Tigerstedt och den Tigerstedt som resonerade ”sundt och ädelt”. Liknande framställningar av Tigerstedt som karaktären drinkaren i sitt normaltillstånd kan också utläsas vid ett annat tillfälle: ”Tigerstedt blev halfdrucken, och nu visste sig hans lynne i sin rätta jag”⁹⁸. På samma sätt här framställer han Tigerstedt som sitt ”rätta jag” när han berusar sig.

Dessa uttryckta tankar från både Sture och Ehrström kan således tolkas som en samtida syn inom militären som går i linje med medelklassidealet. Trots att alkohol var en del av officerarnas vardag så var föreställningen och förespråkandet av måttlighet en dygd som karaktäriserade och reproducerade det som en del av ett manlighetsideal.

5.2 Den homosociala gemenskapen

5.2.1 Den manliga gemenskapen mellan officerare och manskap

Fredrik Thisner menar att arméns sociala liv vid sekelskiftet runt 1800-talet till större del bestod av umgängen med personer av liknande social status. Det ansågs därmed vara önskvärt att officerare skulle söka sig till samhällets bättre skick.⁹⁹ Krigets lidande bidrog också till att vänskapsrelationer stärktes. Det ansågs som det mest normala att officerare umgicks med andra officerare, trots att gränserna ibland kunde överskridas.¹⁰⁰ I och med kriget kom både manskapet och officerarna att dela erfarenheterna av krigets besvärliga och tuffa förhållanden.¹⁰¹

Relationerna manskapet emellan har en frånvarande roll i officerarnas anteckningar och brev. Det som framför allt uppenbarar sig i källmaterialet är officerarnas och manskapets avlägsenhet från varandra – de åt, drack, sov och umgicks på olika håll. Dessa förhållanden kan ses tydligt i Feilitzens dagbok då han skildrar hur manskapet övernattade i en kyrka. ”Man såg nu soldaterna spela kort i bänkarne och supa brännvin – officerarne raffel uti en döpelsefont”¹⁰². Beskrivningen ger insyn i hur de umgicks på olika håll, där soldaterna satt

⁹⁸ Ehrström, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, s.32

⁹⁹ Thisner, Fredrik, *Militärstatens arvegods: officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720-1800*, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2007, s.232

¹⁰⁰ Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.242

¹⁰¹ Hårdstedt, Martin, *Finska kriget 1808-1809*, s.247

¹⁰² Feilitzen, *Journal hållen under 1808–1809 års fälttåg*, s.63

vid bänkarna och spelade kort medan officerarna spelade raffel¹⁰³ i en dopfunt. Liknande skildring kan ses i Ehrströms dagboksanteckningar där han skriver: ”och en del måste jag tillbringa i sällskap med de andra Officerarne. Det dracks och speltes”. Han återger här hur han umgicks med en grupp bestående av enbart officerarna som drack och spelade, vilket tydligt illustrerar hur den homosociala manliga militära rangordningen kunde ta sig uttryck. Officerare umgicks med officerare, gemena soldater med varandra. Detta liknar de hierarkiska ordningar inom den homosociala miljön som bland annat Maria Sjöberg har påvisat i sin forskning. Enligt teoretiseringen kring homosocialitet finns det ett samband mellan sociala hierarkier och manlighet. Den generella frånvaron av manskapet i officerarnas brev och dagböcker både tydliggör och reproducerar olika manliga föreställningar och ideal. Detta innebär således inte att det är ett medvetet strävande hos officerarna, utan snarare en konsekvens av den sociala manliga hierarkin där lägre stående militärer har mindre betydelse än de av högre rang.

Trots att kriget gav upphov till väldigt hårda förhållanden under svåra krigstider, där framförallt brist på förnödenheter rådde, så bestod de hierarkiska sociala uppdelningen inom armén.¹⁰⁴ En möjlig tolkning är att militärens organisationsform förtydligade och upprätthöll dessa hierarkier. Som ett exempel på detta menar Esbjörn Larsson att bland annat Krigsakademiens organisationsform bidrog till de homosociala strukturernas bevarande.¹⁰⁵

Major Joachim Zachris Duncker ger en beskrivning av den hierarkiska militära uppdelningen under svåra förhållanden på fält i ett brev till hans fru.

”Vi bo dock bra i jämförelse med våra kamrater, som endast hafva löfhyddor att bo uti, och efter hvarje regnväder drypa deras rum några dagar, en stor olägenhet, som vi slippa. Också tjenar vårt rum till matsal för hela jägarebataljons officerscorps”¹⁰⁶.

¹⁰³ SAOB, ”raffel”

¹⁰⁴ Hårdstedt, Martin, *Finska kriget 1808-1809*, s.102

¹⁰⁵ Larsson, Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, s.302

¹⁰⁶ Cygnæus, *Bilder ur förgångna tiders lif: 1. Joachim Zachris Duncker och hans omgivning*, s.106

Duncker återger här de fältmässiga förhållandena för manskapet, som han benämner som ”kamrater”, där han uttrycker ett medlidande då de är tvungna att sova i lövhyddor som regnet tränger igenom. Officerarnas förhållanden beskrivs som mer förmånliga med en matsal som tjänar hela jägarbataljonens officerskår. Maria Sjöberg menar att ordet kamrat, som har ett militärt ursprung, kännetecknas av en likställdhet mellan män inom militären.¹⁰⁷ Duncker beskriver en tydlig uppdelning av manskap och officerare, samtidigt som han påvisar en känslomässig relation till manskapet genom sitt uttryck för medlidande. Det kan därmed urskiljas hur skiljelinjen mellan de olika manliga hierarkiska strukturerna suddas ut under krigets svåra förhållanden.

Det som alla i kriget hade gemensamt, oavsett rang, var kriget i sig och distansen från hemmet. Om detta skriver Duncker i ett brev till sin fru.

Detta oaktdadt äro vi nästan de olyckligare menniskor på jorden. Icke nog dermed att vi äro skilde ifrån vår fosterbygd, ha vi hustru och barn, anhöriga, vänner och egendom i sådant r[?] packs, som Ryska arméns våld, och äro icke säkrare någon minut att icke allt hvad vi ha kärast i verlden på det grufligaste sätt ska bli misshandladt¹⁰⁸

Dunckers uttryck av att ”vi nästan de olyckligare menniskor på jorden” beskriver en känslagemenskap inom armén där alla upplevde samma krig i frånvaro från familj och hem. I brevet ställer han upp två anledningar till denna gemensamma sorg; frånvaron från familj och hem samt rädslan för att dessa skulle råka illa ut av den ryska armén. I brevet ställs det utomstående hotet i motsats till den egna armén. Duncker förknippar den egna armén med beskyddande beskrivningar av kvinnligt kodade värden, kopplat till hemmet som hotades av ”ryska arméns våld”. Som i avsnitt 5.1.2 framställdes den ryska armén som hjärtlösa, grymma och omänskliga ”barbarer”. Detta visar på hur en tydlig distinktion gjordes mellan den egna armén som beskyddare och ryska armén som ociviliserade och hjärtlösa. Det personliga pronomenet ”vi” inkluderar alla inom armén, oavsett rang, vilket ställs gentemot en yttre fiende. De hierarkiska skillnaderna mellan de olika uttrycken för manlighet inom armén

¹⁰⁷ Sjöberg, Maria, *Stora nordiska kriget i en dagbok och ett brev: homosocialitet och hushåll i den Svenska armén*, s.373 - 374

¹⁰⁸ Cygnæus, *Bilder ur förgångna tidens lif: 1. Joachim Zachris Duncker och hans omgivning*, s.106

suddas ut och ställs i relation till den ryska armén. Manlighet är det som ställs i relation till det som anses vara omanligt, och i det här fallet är det ryska armén som beskrivs som hjärtlösa, grymma och omänskliga i motsats till den egna samlade armén som beskyddare. Det kan tolkas som att detta reproducerar en gemensam manlighet i relation till den ryska armén, trots de hierarkiska skillnaderna inom den homosociala miljön. Det kan urskiljas hur den homosociala hierarkiska strukturen mellan männen bestod, medan den känslomässiga relationen blev starkare.

5.2.2 Vägen till officersgemenskapen

Som ovanstående avsnitt nämnt kretsade officerarnas umgängen kring personer med liknande social status. Regementskommissarie Erik Gustaf Ehrström var placerad i en befattning runtom många officerare, vilket gjorde att hans umgänge kretsade kring dessa. Den unge Ehrström hade även drömmar om att själv bli officer en dag. Det är tydligt att hans befattning påverkade hans sociala anseende inom officersgemenskapen. Detta belyser således tydligt den hierarkiska homosociala strukturen som rådde där lägre befattningar uteslöts och var frånvarande i officerarnas skildringar.

Det som kan utläsas ur Ehrströms dagbok är den hårda jargongen som riktades mot honom från officerare. Ett tydligt inslag av den hårda jargongen är när de båda officerarna Tigerstedt och Hasselbladt sprider ett rykte att hans bästa vän Maria Malm är död. I dagboksanteckningarna den 4 september 1808 skriver Ehrström hur en soldat berättade att ”Han berättade äfven det Marie Malm vore död, men som han förut brydde sig för henne så trodde jag honom icke”¹⁰⁹. Efter att hört detta detta lägger han inte mer tanke på det, förutom att han skriver att han först inte tror på soldaten, vilket kan tolkas som en indikation på hur ofta denna typ av skämt förekom. Fyra dagar senare, den 8 september, hörde han officerarna Tigerstedt och Hasselblad prata om Maria Malms död i rummet bredvid.

Jag som satt och skref i inre rummet hörde detta samtal, och blef liksom träffad af åskan. Smärtan intog hela min själ. En tår föll på papperet och skämde bort hela arket [...] Då jag ändteligen hörde att Tigerstedt och Hasselbladt kommo in torkade jag hastigt tårarna ur asigtet och visade en glad uppsyn¹¹⁰

¹⁰⁹ Ehrström, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, s.89

¹¹⁰ *Ibid*, s.90

Ehrströms förhållningssätt till sina känslor är också intressanta i sammanhanget. Han uttrycker sina innersta känslor som att smärtan ”intog hela min själ”¹¹¹ för att sedan torka sina tårar och uppvisa ett känslolöst yttre. Detta kan framför allt tolkas som en inblick i hur en ung man med officerdrömmar försöker förhålla sig till en föreställning om ett officersideal.

Han fortsätter och skriver att Tigerstedt kom in i rummet och sade ”Nå det är ändå sant at Marie malm är död. –Ja det var vist skada på en hygglig flicka! Sade jag med tämmeligen stadig röst”¹¹². Återigen försöker Ehrström uppvisa en känslomässig orubblighet gentemot de andra officerarna. Tigerstedt berättar senare att historien är uppdikad. ”historien om hennes dödsfall var uppdigtad af Hasselblatt och mig för at få se om ni värkligen älskade Marie Malm, eller om Ni såsom Ni påstår anser henne med likgiltighet.”¹¹³

Händelsen som Ehrström utsattes för kan ses som något vanligt förekommande i manligt beteende inom den samtida militära homosociala miljön. Detta gör sig ännu tydligare när Ehrström efter incidenten skrev ”Hvem i verlden kunde vara gladare än jag. Inom några minuter omskref jag arbetet, och gick sedan till Rein”¹¹⁴. Han återgick till sitt arbete och uttryckte glädjande känslor om att ryktet inte var en sanning. Att det sårade honom djupt såg han inte däremot inte som ett bekymmer utan accepterade det som ett skämt. Det kan snarare tolkas som att det fanns en mentalitet där ”var man med i leken fick man leken tåla”. Parallellerna kan ses likna vad Tjeder benämner som ”pranks”, det vill säga utsätta andra personer för nedsättande och förolämpande former föregivet att allt var på skoj inom homosociala miljöer.¹¹⁵ Även paralleller till pennalismen som Esbjörn Larsson skriver om kan dras. Där pennalismen kan förstås utifrån en underordning som avspeglade den homosociala hierarkin.¹¹⁶

Trots att Ehrström större delen av sin fritid umgicks med officerare kom han aldrig in i den homosociala gemenskapen. Vid ett tillfälle när officer Tigerstedt hade punschbudning skriver Ehrström att ”Tigerstedt bjöd sig till några at dricka punsch, och derigenom at ej vara artig

¹¹¹ Ibid, s.90

¹¹² Ibid, s.90

¹¹³ Ibid, s.90

¹¹⁴ Ibid, s.91

¹¹⁵ Tjeder, David, *The power of character: middle-class masculinities, 1800-1900*, s.116

¹¹⁶ Larsson, Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, s.324

nog at bjuda mig”. Som visat i avsnitt 5.1.3.2 var alkohol, framför allt punschen, en central del i den manliga officersrollen och sågs som en viktig manlig handling. Esbjörn Larsson menar att det skedde genom att dricka under förhållanden där man tilltalade och såg varandra som bröder och kamrater, en så kallad ”brorskål”. Detta sågs som ett inträde till den homosociala gemenskapen.¹¹⁷ Brorsskålen var ett sätt att bekräfta den andres sociala status, menar Hugo Nordland.¹¹⁸ Situationen kan därmed tolkas som att förvägra Ehrström punsch var också en handling som påvisar hans lägre manlighet gentemot de andra officerarna.

6. Avslutning

6.1 Slutsats

Under 1800-talet uppstod en brytpunkt i manligheten. En ny manlighet växte fram vilket utgjorde en allt tydligare dikotomi mellan den kvinnliga och manliga sfären i samhället. Den tidigare forskningen visade att manlighet var starkt förankrat i den militära institutionella organisationen. Officersutbildningarna i början på 1800-talet fostrade män i linje med ett medelklassideal. I motsats till detta påvisade Hugo Nordland att krigets svåra förhållanden kom att bli en barriär mellan känslor och ideal. Mot bakgrund av detta ställdes följande huvudsakliga frågeställning:

Hur reproducerades manlighet inom officerskåren under finska kriget 1808 - 1809?

Frågeställningen utgick från två teoretiska ansatser; hegemonisk manlighet och homosocialitet. Dessa teoretiska begrepp söker förklara hur manlighet konstrueras genom yttre och samhällreliga faktorer och inre sociala relationerna män emellan. Källmaterial har bestått av brev och dagböcker skrivna av personer med koppling till officerskåren under finska kriget. Med hjälp av undersökningen och de ställda analysfrågorna som presenterades i operationaliseringen har studien ämnat svara på ovanstående frågeställning. I det analyserade källmaterialet har det kunnat urskiljas flera sociala praktiker som reproducerat manlighet inom officerskåren under finska kriget.

¹¹⁷ Nordland, *Känslor i Krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788–1814*, s.305

¹¹⁸Ibid, s.157-158

Materialet visade att det inte var officersämbetet i sig som förstärkte en mans manlighet, utan det var snarare de manliga handlingarna som var det centrala för manlighetsidealet. Detta kunde framför allt ses i det manliga idealet där mannen skulle vara modig, vilket uppmärksammades och erhöles i samband med strid. Föreställningen om mod som en manlig kvalité reproducerade därför en manlighet där mod idealiserades. Detta kunde uttydas utifrån vad officerare uttryckte som motsatser till föreställningar om ett manligt ideal, där framför allt feighet betecknades som omanligt. Kriget utgjorde en arena där män kunde bevisa sina manliga kvalitéer genom handlingar som kopplades till mod. Detta innebar därför att handlingar av gemena soldater kunde gå i linje med det rådande manlighetsidealet.

Trots att manlighet utgjordes av manliga handlingar, snarare än ämbete, så medförde paradoxalt nog den homosociala miljön att de gemena soldaterna inte kunde uppnå en manlighet likställd officerarnas. Officersämbetet gav tillträde in till officersgemenskapen men för att betraktas som manlig krävdes även manliga handlingar. Teoretiseringen av homosocialitet visar därmed hur dessa utslutningar ur den homosociala gemenskapen också odlade skilda manligheter. Som studien visat så var de gemena soldaterna i stora drag frånvarande från officerarnas krigsskildringar. Maria Sjöberg presenterar liknande resultat där hon visar att homosocialitet inom militären indirekt utesluter kvinnor i källmaterial. Materialet påvisar hur de sociala förhållanden mellan manskapet främst kunde ses utgöras av institutionaliserade strukturer där manskapet och officerarna hölls skilda. Det kunde även urskiljas hur dessa homosociala institutionaliserade miljöer byggde upp hierarkiska skillnader där militärerna rangordnades efter befattning snarare än efter manliga kvalitéer.

Brev- och dagboksförfattarna uttryckte även manliga ”yttre” motsatser som reproducerade en mer likställd manlighet inom militären, oavsett rang. Både hemmet och motståndararmén målades upp som motsatser till den egna armén. Med Connells manlighetsbegrepp kan det därmed uttydas hur manlighet reproduceras gentemot det omanliga, i det här fallet hemmet och motståndararmén. Samtidigt har studien visat hur krigets svåra förhållanden skapade en känslagemenskap där en likställdhet mellan officerarna och manskapet. Kriget kan därför sägas ha reproducerat en mer likställd manlighet, vilket till viss mån suddar ut skillnaderna inom den homosociala miljön. Känslor kunde ses vara en viktig påverkansfaktor för hur reproducerades och uttrycktes. Likt Hugo Nordlands forskning framkom det att hur manlighetsidealen påverkades av krigets svåra förhållanden.

Ett ytterligare resultat är den roll självbehärskningsidealet spelade inom officerskåren. Mot bakgrund av David Tjeders studier om medelklassens manlighetsideal under 1800-talet har det visat sig att alkohol hade en komplex roll för reproduktionen av manlighet inom officerskåren. Drickandet av alkohol var en stor del av en officers vardag och kan ses som både central för föreställningen om manlighet och upprätthållandet av de homosociala hierarkierna, vilket går i linje med Tjeders forskning. Claes Ekenstams forskning av medelklassmannens förhållning till tårar kan likaså ses överensstämma med officerarnas föreställningar om hur sådana känslouttryck skulle uppvisas. Däremot har föreliggande studie visat att det fanns situationer där tårar ansågs acceptabelt inom officerskåren under krig. Trots kriget utgjorde en arena där manlighet reproducerades enligt redan givna ideal, så förändrades förhållningssättet till dessa ideal under de svåra förhållandena.

Sammanfattningsvis har denna studie visat att reproduktionen av manlighet i viss mån skiljer sig genom sociala praktiker under krig. Skiljelinjen mellan det manliga idealet inom militären och underordnade manligheter förflyttade sig närmare varandra, framför allt genom en känslagemenskap och andra ”yttre” motsatser till manlighetsidealet. Connells manlighetsbegrepp visar därmed hur relationella motsatser reproducerar nya föreställningar om vad som betecknas som manligt. Denna reproduktion tog sig i form genom hur officerare i talade, handlade och tänkte. Trots att kriget utgjorde svåra förhållanden har föreliggande studie visat att manliga ideal ligger i förgrunden och påverkar de historiska aktörernas tankesätt. Det har visat sig att flera av manliga ideal eftersträvades men att krigets svåra förhållanden skapade rum för förändringar. Detta till trots att den homosociala miljön var starkt institutionellt förankrat i militären där officerare och övriga manskapet hölls isär, vilket odlade en spänningsförhållande mellan olika manligheter som var svåra att rubba.

6.2 Vidare forskning

Denna studie har inriktat sig på att studera reproduktion av manlighet inom officerskåren under finska kriget. Som tidigare nämnt är officerskåren relativt homogen och den manlighetsidealet inom officerskåren gick i linje med den samhälleliga medelklassmannens ideal.

En tänkbar alternativ studie hade kunnat vara att studera en befattning som bestod av flera olika samhällsklasser för att undersöka skillnaden mellan manlighetsideal från olika

samhällsklasser och hur dessa tar sig uttryck i militären. Hur förhöll sig män från olika samhällsklasser till de ideal och föreställningar som fanns inom militären? Det kan tänka sig att manlighetsidealet differerade beroende på vilken samhällsklass personen tillhörde. Ett annat möjligt resultat hade även kunnat vara att manlighetsidealet i de olika samhällsklasserna utgick efter den hegemoniska manligheten. Connells reviderade manlighetsbegrepp skulle fungera som utgångspunkt i studien. Hon menar att det kan existera mer än en hegemonisk manlighet på parallella nivåer i samhället. En sådan studie hade varit intressant för att förstå hur manliga ideal efterlevs på parallella plan i samhället och i praktiken. Ett angreppssätt hade förslagsvis kunna vara att studera mäns brev hem till Sverige. Detta hade belyst hur männen förhöll till manlighet i det civila samhället jämfört med den manlighet de förhöll sig till inom militären. Detta skulle kunna bidra med ett mer nyanserat perspektiv på hur manlighet reproducerades inom den militära organisationen.

7. Referenser

7.1 Litteratur

Ahlbäck, Anders, *Den beväpnade manligheten: Kön och nationalism I det mellankrigstida Finlands värnpliktsarmé, 1919–1939*, Åbo Akademi, 2006

Ahlbäck, Anders, *Manhood and the making of the military: conscription, military service and masculinity in Finland, 1917-39*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, Surrey, 2014

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys, 3., [utök.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012*

Connell, Raewyn & Messerschmidt, James W., 'Hegemonic masculinity?: rethinking the concept', *Gender & society (Online)*., 2005(19):6, s. 829–859, 2005

Ekenstam, Claes (red.), *Rädd att falla: studier i manlighet*, Gidlund, Stockholm, 1998

Ekenstam, Claes, 'Rädd att falla: gråtens och mansbildens sammanflätade historia', *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv / redaktör: Anne Marie Berggren.*, S. 157-173, 1999

Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.), *Handbok i kvalitativ analys, 2., utök. uppl.*, Liber, Stockholm, 2015

Hårdstedt, Martin, *Finska kriget 1808-1809*, Prisma, Stockholm, 2006

Hårdstedt, Martin, *Om krigets förutsättningar: den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808-09*, Institutionen för historiska studier, Univ. [distributör], Diss. Umeå : Univ., 2002,Umeå, 2002

Larsson, Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*

Liliequist, Jonas, 'Manlighetens flytande gränser: om manlighet som analytisk kategori i historiska analyser', *Scandia (Lund)*., 2008(74):1, s. 83-103, 2008

Liliequist, Jonas, 'Ära, dygd och manlighet: strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige', *Lychnos.*, 2009, s. 117-147, 2009

Nordland, Hugo, *Känslor i krig: sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788-1814*, Agering, Diss. Lund : Lunds universitet, 2015, Höör, 2015

Sjöberg, Maria, 'Stora nordiska kriget i en dagbok och ett brev: homosocialitet och hushåll i den Svenska armén', *Historisk tidskrift (Stockholm).*, 2008(128):3, s. [367]-388, 2008

Sjöberg, Maria, *Kvinnor i fält: 1550-1850*, Gidlunds, Möklinta, 2008

Thisner, Fredrik, *Militärstatens arvegods: officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720-1800*, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2007

Tjeder, David (1999). *Konsten att blifva herre öfver hvarje lidelse: den ständigt hotade manligheten. Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv / redaktör: Anne Marie Berggren.* S. 177-196

Tjeder, David, *The power of character: middle-class masculinities, 1800-1900*, Univ., Diss. Stockholm : Univ., 2003, Stockholm, 2003

Internet

Svenska Akademiens Ordbok (SAOB): www.saob.se

7.2 Källmaterial

Cygnæus, Fredrik, *Bilder ur förgångna tidens lif: 1. Joachim Zachris Duncker och hans omgifning*, Helsingfors, 1858

Ehrström, Eric Gustaf, *Dagbok från fälttåget i Österbotten 1808*, Atlantis, Stockholm, 2008

Feilitzen, Johan von, *Journal hållen under 1808-1809 års fälttåg*, Norstedt, Stockholm, 1955

Krigsarkivet, Krigshandlingar 1808–1809, vol. 261, Relationer: Sture, Sten. Brev till hans hustru, Charlotta Florentina Beata Ingelotz, 1808 och 1809